

**Knut Helle, Ståle Dyrvik,
Edgar Hovland og Tore Grønlie**

GRUNNBOK I NORGES HISTORIE. FRA VIKINGTID TIL VÅRE DAGER

Universitetsforlaget

INNHOOLD

Landet, folket og staten 13

Nasjonalstaten i dag 13

Landet 14

Folket 15

Staten 17

Særnorske utviklingstrekk? 20

SAMFUNN OG RIKE

FRA VIKINGTIDEN TIL 1536 25

Rom for meningsforskjeller 26

Kapittel 1

Sterkere åpning mot Europa 31

«Nordmennenes land» 31

Norden og Norge før vikingtiden 33

Bakgrunnen for vikingtogene 35

Erobring og kolonisering 36

Samfunn og økonomi i vikingtiden 39

Religiøse og kulturelle forhold 41

Kapittel 2

Rikssamling og kristendom 47

Et vestnorsk rike tar form 48

Trøndelag og Nord-Norge inn i riket 51

Norge under ett kongedømme 52

Kristning og tidlig kirkeorganisasjon 55

Kapittel 3

Befolkning, bosetning og næringsgrunnlag til omkring 1350 61

Folketall og folkeøkning 61

Videre og tettere bosetning 64

Vekstens årsaker og virkninger 65

Middelalderlandbruket 66

Bosetnings- og driftsenheter i landbruket 68

Handel og håndverk 70

Kapittel 4

Høymiddelaldersamfunnet 73

Jordleie og sosial status 74

Leilendingsvesenets omfang og utvikling 76

Bysamfunnet 78

Ætt, familie og individ 79

Verdslig aristokrati og geistlighet 81

Kapittel 5

Kongemakt og kirke organiserer samfunnet 85

Sterkere sentralisering fra midten av 1100-tallet 86

Borgerkrigsbakgrunnen 88

Innbyrdesstriden kulminerer 89

Kongemakt og kirke under

Sverreætten 90

Økt engasjement utad 92

Det kongelige styringsapparatet 95

Kirkeorganisasjonen 97

Kongelige og kirkelige

samfunnsfunksjoner 98

Økonomiske ytelser og lokal

selvforvaltning 101

Et gryende norsk samfunnsfellesskap 102

Kapittel 6

Den store krisen 105

Bosetningskontraksjon og folketap 106

Krisens årsaker og økonomiske virkninger 108

Hanseatenes dominans 110

Krisens følger for aristokrati og geistlighet 111

Sosiale forhold i bygd og by 113

Krisens politiske og kulturelle følger 113

Kapittel 7**Styringsordning og politisk utvikling i senmiddelalderen 117**

Lenssystemet 118

Selvforvaltning i bygd og by 120

Senmiddelalderkirkens politiske stilling 121

Riksrådet 121

Skiftende nordisk spill 122

Kongemakt og

riksrådskonstitusjonalisme 124

Mot sterkere kongemakt 126

GJENNOM VEKST TIL SJØLVSTENDE 1536–1814 129

Noreg som europeisk utkant 130

Måtte periferien bera tyngste bøkene? 131

Plan for framstillinga 131

Noreg får nye grenser 133

Kapittel 8**Befolkning og sosiale mønster 135**

Befolkningsutviklinga som pluss og minus 136

Husmannsvesenet kjem 137

Kva tente husmannsvesenet til? 138

Sosiale og kulturelle skiljeliner i byane 139

Demografiske skilnader i sosialgruppene 139

Sosial kontaktflate 141

Kapittel 9**Næringane 145**

Gardsbruk og husmannsplass 145

Kva produserte det norske jordbruket? 146

Samiske næringar 146

«Sjølvberging» og «naturalhushald»? 147

Fisken frå hav til marknad 148

Utviklinga i dei viktigaste fiskeria 148

Vassaga opnar ein ny norsk ressurs 149

Trelastnæringa vert regulert 149

Bergverka 150

Skipsfarten vert ei stor norsk næring 151

Vart det norske samfunnet rikare? 151

Kapittel 10**Makt og fordeling 155**

Jordeigedomstilhøva opp til 1660 155

Den norske bonden vert sjølveigar 156

Eigedomsrett og ressurskontroll i fisket 157

Trelastnæringa frå bonde til borgar 158

Kapital i bergverk og sjøfart 158

Eliten og mangesyslarane 159

Bondehandel – utbyttingssystem eller tryggingssystem? 160

Kapittel 11**Staten og undersåttane 163**

Statsforma 164

Ressursar og forvaltning 165

Administrative reformer kjem i gang 166

Slutten på adelsveldet? 167

Kvar låg makta? 167

Menn og kvinner 168

Embetsstanden 168

Borgarane: næringsmonopol og konkurranse 169

Bøndene som skattebetalarar 169

Politiske og sosiale fordelar til bøndene 170

Samfunnsgrupper i likevekt? 171

Kapittel 12**Danmark og Noreg 173**

Dansk språk i kyrkje og skule 173

Elitekulturen som ferniss? 174

Skattlegging og overføring 175

Næringspolitikken 176

Noreg – eit rike eller ei samling embetsdistrikt? 177

Forholdet til utanverda 178

Tilbakeblikk på dei tematiske kapitla 8–12 179

Kapittel 13**Foreininga brest 183**

Styret 184

Uro i Noreg 184

Norsk sjølvoppdaging 185

Norsk misnøye med foreininga? 185

Vegen inn i den europeiske

storkonflikten 186

Gjennom naudsåra 187

Kielfreden og det norske opprøret 188

Sjølvstende – men i union med Sverige 189

Grunnlova 189

Dei to hovudaktørane 190

Kven forvalta sanninga i 1814? 191

**NORGE I RØDT, HVITT OG BLÅTT
1815–1945 195****Kapittel 14****Organisering og konsolidering
av den nye staten 201**

Forsvar av Grunnloven

– forsvar av selvstendigheten 203

Den ledende embetsstanden 205

Bøndene kommer 206

Regjering blir embetsmannsstatens maktbase 206

Den nasjonale identitet 207

Kapittel 15**Embetsmannsstaten:
økonomisk vekst og politisk stabilitet 211**

Basisnæring i vekst 212

Skogbruk og trelasthandel 213

Fiskeriene og fiskevareeksporten 213

Skipsfartseventyret 215

Den første industrialiseringsbølgen 216

Modernisering og liberalisering 219

Embetsmannsstatens glanstid 221

Liberalisering 222

Det lokale selvstyre 224

Økonomisk vekst og materielle kår 224

Yrkesdifferensiering og
sosiale endringer 227**Kapittel 16****Parlamentarisme, demokrati
og nasjonal sjølråderett 231**

All makt i denne sal 231

Ny maktbevissthet 233

Oppmarsjen mot 1884 234

Partiene – nye kanaler til politisk makt 235

Partisystemet i endring 236

Unionsstriden 238

Kampfassen 1885–1905 239

Hvorfor falt unionen? 240

Venstres siste storhetstid 241

Sentrumstendensen 242

Kapittel 17**Et mer moderne Norge 245**

Krise, omstilling og vekst 245

By- og tettstedsvekst 246

Et markedsstyrt jordbruk 248

Fiske og fiskeindustri 249

Skogbruk og treforedlingsindustri 250

Industrialiseringsprosessen 251

Fra seil til damp 252

Handel, bank og samferdsel 253

Sysselsettingsmønsteret i endring 254

Næringsdrivende og lønnstakere 255

Statsinngrep 256

Et sikkerhets- og velferdsnett 258

Én nasjon? 260

Assimileringspolitikken 261

Taterne 263

Ett hundre år: 1815–1914 264

Et mer moderne samfunn 267

Kapittel 18**Fra verdenskrig til verdenskrig 271**

«Nøytral alliert» 271

Mellomkrigstiden – ikke bare kriser, men også
vekst 274

Nye provinser «til landet lagt» 275
 Det politiske landskapet i endring 276
 Etterkrigsboom, krise og rekonvalesens 277
 Revolusjonær masseaksjon? 278
 Parikrise og internasjonal høykonjunktur 280
 Arbeiderpartiet i flertallsposisjon? 282
 Den store depresjonen 282
 Krisereaksjoner – markeds- og konkurranseregulering 283
 Ut av krisen 286
 Mot kriseforlik og avspenning 288
 Krig og okkupasjon 290
 På alliert side 292
 Nyordning og motstand 293
 Brudd og kontinuitet 294

VELSTANDS-NORGE FRA 1945 TIL VÅRE DAGER 297

Kapittel 19

Tiden etter 1945 i perspektiv – brudd eller kontinuitet? 301

Gjenreisningsproblem og samtidsforståelse 301
 Gjenreisningsperspektiv 302
 1960-årene – vekstoptimismens tiår 303
 Fra gjenreisning via omveltning til kontinuitet 304
 Tiden etter 1970: et nytt tidsskille – eller flere? 305

Kapittel 20

Samarbeids- og forhandlingsstaten 309

Arbeiderpartihegemoni og borgerlig splittelse 310
 «Ettpartistat»? 312
 Kings Bay-krise og borgerlig regjering 313
 Fremstøt for planøkonomi 314
 Fra detaljregulering til frigjøring av utenrikshandelen 315
 Styringssystemet i 1950- og 60-årene 316

1970-årene: radikalisering og større styringsambisjoner 319
 Det norske styringssystemet – mot én helhetlig forståelse? 322
 Etterkrigstidens politikk og styring – et nytt system? 325

Kapittel 21

En generasjon med sterk og stabil økonomisk vekst 329

Befolkning og arbeid 330
 Fra knapphet til velstand 331
 Industrialisering og servicesamfunn 332
 Urbanisering 335
 Primærnæringene: en teknologisk omveltning 336
 Vekstens årsaker 337
 Krise, krig og vekst 339
 Et tofasert vekstbilde 340

Kapittel 22

Inn i velferdssamfunnet 343

Et «offentlig samfunn» 343
 Velferdspolitik og vekstpolitikk 344
 Inntektsutjevning 344
 Bolig 345
 Utdanning 346
 Helse og sosial trygghet 348
 Regional utjevning 350
 Velferdskommune og utjevningsstat 354
 Velferdssamfunnet – omveltning eller kontinuitet? 355

Kapittel 23

En kulturell rikssamling 357

«... og bygda ble by» 358
 Fra «finkultur til folket» til «et utvidet kulturbegrep» 358
 Fra kulturkamp mot felleskultur? 361
 Det internasjonale i det nasjonale 363

Kapittel 24**Norge – nølende internasjonalist og marin ekspansjonist 367**

- Brobygging, kald krig – og NATO 368
- NATO – brudd eller kontinuitet? 369
- En lukrativ allianse, men en forsiktig alliert 369
- Venstreopposisjonen 372
- Det hemmelige Norge 373
- Fra Marshallplanen til EFTA 375
- Kampen om EF-medlemskapet 377
- Norge og den tredje verden 379
- Det store havnåmet 381
- «Det nasjonale i det internasjonale» 384

Kapittel 25**Den nye staten? 387**

- Politisk destabilisering og mindretallsparlamentarisme 387
- Partimønsteret og politikken innhold 391
- Reguleringsstatens tilbaketrekning 393
- «Foretakisering», privatisering og delprivatisering 396
- Reregulering og oljefond 398
- Desentralisering? 399
- Politiseringen og den nye styringen 401
- Oppgjør med det korporative systemet? 402
- En ny stat? 404

Kapittel 26**På velstandstoppen 407**

- Konjunktorenes tilbakekomst 407
- Veien mot toppen 410
- Befolkningsvekst, innvandring og arbeid 410
- Forbrukersamfunnet
 - fra vaskemaskin til datamaskin 412
- Ny sentralisering
 - fortsatt flukt fra primærnæringene 414
- Oljeeventyr og postindustrielt samfunn? 417
- Ekspansiv kystøkonomi
 - med Vestlandet i sentrum 420
- Vekstens årsaker 421

Kapittel 27**Velferdsstaten – krise eller triumf? 427**

- Et «mer offentlig» velferdssamfunn? 428
- Utdanning – for alle? 429
- Helse- og Sosial-Norge 430
- Velferdsstatens grenser 432
- Fortsatt utjevning eller ny ulikhet? 434
- Kjønnsligestilling – men hvor langt? 438
- En fortsatt levedyktig norsk modell? 443

Kapittel 28**Et globalisert Norge? 447**

- EØS – EU-medlem uten medlemskap? 448
- Med NATO fra sovjet-trussel i nord til «out of area» 451
- En god samaritan? 453
- Til kamp for natur og miljø – fra det lokale til det globale 456
- Samene – fra assimilering til globale urfolksrettigheter 460
- Mot et multietnisk Norge 463
- En globalisert kultur? 467
- Globaliseringen – hvor langt? 470

Norske regjeringer siden 1873 473**Illustrasjoner 474****Kilder og litteratur 477****Noter 507****Emneregister 549****Navneregister 555**